

ÇOCUK GELİŞİMİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUMLARI İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hakan SARI¹, Ercan YILMAZ², Özlem ASLAN BAĞCI³, Hatice GÖKDAĞ⁴

* Bu çalışma 25-27 Eylül 2019 yılında düzenlenen 4. Elmis Uluslararası Özel Eğitim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1 Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü, hakansari@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9730-3280.

2 Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Yönetimi Bölümü, eyilmaz@konya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4702-1688.

3 Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokulu, obagci@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8014-5140.

4 Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü, gokdaghatice@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3044-0675.

Geliş Tarihi: 20.02.2020 Kabul Tarihi: 18.12.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.691828

Öz: Doğuştan ya da sonradan ortaya çıkabilen engellilik durumu insanın sosyal yaşantısını önemli ölçüde olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Engelli bireylerin önündeki bu engelin genellikle çevrenin tutumlarına bağlı olduğu kabul edilmektedir. Sosyal çevrenin bir parçası olan eğitim kurumlarında görev yapan çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutum düzeyleri, bu tutumlarının sınıf, lise mezuniyet türü, özel eğitim dersi alma değişkenlerine göre değişiklik gösterip göstermediği, öğrencilerin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacı ile araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, "Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği" ve "İletişim Becerileri Ölçeği – Yetişkin Formu" kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin düşüncelerinin olumlu olduğu, duygu ve davranışlarının ise olumsuz olduğu, sınıf düzeyinde tutumlarının değişmediği, meslek lisesi mezunlarının ve özel eğitim dersi alan öğrencilerin tutumlarının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, engellilere yönelik tutum, çocuk gelişimi, iletişim becerisi, korelasyon yöntemi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILD DEVELOPMENT PROGRAM STUDENTS' ATTITUDES TO THE DISABLED PEOPLE AND COMMUNICATION SKILLS

Abstract:

Congenital or subsequent disability is a condition that significantly affects a person's social life. It is generally accepted that this obstacle in front of disabled people depends on the attitudes of the environment. Attitudes of the students of child development program, working in educational institutions that are part of social environment towards disabled individuals are important. Therefore, in this study, it is aimed to examine the attitudes of the students of the child development program towards the disabled, whether these attitudes vary according to the variables of class, school type, attending special education lesson, and the relationship between students' attitudes towards the disabled and their communication skills. In this research, correlational research method was used. In order to collect the data, personal information form prepared by the researchers, "Multidimensional Attitude Scale for the Disabled" and "Communication Skills Scale - Adult Form" were used. Independent sample t test and one way ANOVA were used in the analysis of the data. As a result of this research, it was found that the students' thoughts were positive, their emotions and behaviors were negative. Also their attitudes were not changed at the class level, and the attitudes of the graduates of vocational high schools and the students who attended special education courses were more positive.

Keywords: special education, attitude towards disabled people, child development, communication skills.

I. Giriş

Engellilik, doğuştan veya doğum sonrasında meydana gelen herhangi bir hasar sonucunda bireyin fiziksel, zihinsel veya sosyal gelişim süreçlerinde meydana gelen hasara bağlı olarak kendisinden gerçekleştirilmesi beklenen, yaşına, cinsiyetine ve içinde yaşamış olduğu toplumun kültürel özelliklerine uygun davranışları yerine getirmede güçlük yaşama durumu olarak tanımlanmaktadır (Girgin-Aykanat ve Balcı, 2015). En-

gellilik durumu, bireyin profesyonel hayata katılımını, çalışma kapasitelerini ve yaşamsal fonksiyonlarını sınırlandırmakta, daha da önemlisi sosyal yaşamlarını engelsiz olarak sürdürmelerini ve de toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır (Barnes ve Mercer, 2005). Engelli bireylerin karşılaştığı engellerin önemli bir kısmının ise toplumsal tutumlardan kaynaklandığı kabul edilmektedir (Antonak ve Livneh, 2000).

“Tutumlar”, kişilerin durumlar, olaylar veya diğer bireylere karşı sergilemiş olduğu davranışlardır (Findler, Vilchinsky, & Werner, 2007). Bireylerin davranışlarını etkileyip düşünce ve duygularına yön vererek karar ve uygulamaları etkileme potansiyeline sahip öğrenilmiş eğilimler olan tutumlar, bireyin bilgi ve deneyimlerinden elde ettiği kazanımların zamanla eğilime dönüşmesi sonucu oluşmaktadır (Joiremen, Needham & Cummings, 2002; Tavşancıl, 2014). Yani tutumlar, doğuştan edinilen bir davranış biçimi olmayıp, yaşantı sonucu kazanılan ve bireyin içinde bulunduğu toplumsal mozaikten etkilenen bir özelliğe sahiptir.

Tutum ile ne kastedildiği konusunda tam bir fikir birliği olmamasına karşın tutumların ‘psikolojik ve fizyolojik hazır olma’ olduğu, belirli nesne ve olgulara karşı her zaman kararlı, tutarlı bir şekilde sergilenen davranış biçimi olduğu konusunda fikir birliği vardır (Heider, 1977). Bireyin çevresindeki canlı- cansız her şeye karşı sergilemiş olduğu davranış, yaşamı boyunca sahip olduğu bilgi, duygu ve davranış boyutlarıyla ilgilidir. Bunun tutum olarak nitelendirilebilmesi için tutarlı bir biçimde uzun süre devam eden düşünce ve davranış biçimlerinin gözlenmiş olması gerekmektedir (Cüceloğlu, 1991). Tutumların duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç bileşenden oluştuğu belirtilmektedir (Eagly & Chaiken, 1993). Duygusal bileşen, bir tutumun duygusal kısmını temsil ederken; bilişsel bileşen fikirler, inançlar ve görüşler anlamına gelmektedir. Davranışsal bileşen ise kişinin özne ile etkileşime girme istekliliğini ve bunu nasıl yaptığını açıklamaktadır.

Özyürek (2010) tutumların, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki gruba ayrıldığını belirtmektedir. Olumlu tutumlar, olaylara, durumlara ve kişilere karşı olumlu davranış ve düşünceye sahip olma, kabullenme, benimseme olarak tanımlanırken olumsuz tutum tam tersi olarak nesne, kişi ya da olayı reddetme, kabullenmeme şeklinde ifade edilmektedir.

Özel eğitim alanında son yıllarda yapılan çalışmalar, engelli bireylerin toplumla daha fazla bütünleşmelerini, engelli bireylerin normal gelişime sahip akranlarıyla benzer yaşantı ve deneyimlere sahip olabilmelerini hedeflemektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için toplumun diğer bireylerinin engellilere yönelik tutumlarının ve davranış biçimlerinin olumlu yönde gelişmesi önem kazanmaktadır.

Engelli bireylerin toplumla bütünleşip kabul görmeleri ve sosyal yaşama aktif katılım sağlamları, engelli bireylere yönelik olumlu tutumlarla yakından ilişkilidir. Engelli bireylere yönelik olumlu tutumların bireylerin birbirleriyle bütünleşmelerini, etkileşim ve etkili iletişim becerilerinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Bunun gerçekleşmesi, engelli bireylere yönelik olumlu tutumların ve davranış biçimlerinin artırılması bilinç ve farkındalık düzeyinin artırılmasıyla yakından ilgilidir. Bu bağlamda öğretmenlik mesleği, engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmede daha duyarlı ve bilinçli olması gereken meslek gruplarının başında yer almaktadır (Nabors & Keyes, 1995). Öğrencilere bireysel gereksinimleri doğrultusunda eğitim-öğretim fırsatı sunma, öğrencilerle etkili ve nitelikli iletişim kurma, öğrencilerin gelişimlerini izleme ve de değerlendirmede öğretmen tutumları etkilidir. Bu nedenle öğretmenler, toplumun yarınını oluşturacak çocukların engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde önemli bir rol model olma durumundadırlar (Özyürek, 2010).

Eğitim sürecinin baş aktörleri olan öğretmenlerin sahip oldukları tutum ve davranışlar, öğrenciyle olan iletişimlerinde belirleyici olmaktadır (Nussbeck, 2007). Öğretmenlerin, özel gereksinimlerinin ve bireysel farklılıklarının farkında olarak öğrencileri olduğu gibi kabul etmeleri ve etkili iletişim kurmaları, öğrencilerin yeni yaşantılar kazanmalarına, çevresindeki bireylerle olumlu iletişim becerisi geliştirmelerine, davranışlarında istedik değişikliğin meydana gelmesine, dahası öğretme-öğrenme sürecinin niteliğinin artmasına katkı sağlamaktadır (Ajar ve Parasar, 2017).

Gelişim psikolojisine göre çocuğun eğitim yaşamının başladığı ilk dönemlerin, tutum ve davranış biçimlerinin oluşturulması, geliştirilmesinde çok önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda okul öncesi eğitimde görev alan ve alacak olan uzmanların engellilere karşı çok daha duyarlı olması beklenmektedir. Bu alanda çalışan uzmanların, engelli öğrencilerine karşı gösterecekleri olumlu tutum ve davranışlarıyla ve de kurdukları etkili iletişimle rol model olmaları önemlidir. Bilgilendirmeye dayalı yaklaşımla birlikte, engelli bireylere karşı sahip olunan tutumların değiştirilmesinde, bu bireylerle iletişim içinde olmanın oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Au ve Man, 2006; Krajewski & Flaherty, 2000; Pettigrew & Tropp, 2006; Stachura & Garven, 2007). Dolayısıyla, çocukların tutum ve davranışlarının gelişiminde kritik dönem olan okul öncesi eğitimde görev alan çocuk gelişimi uzmanlarının engellilere yönelik tutumları ve iletişim becerileri arasındaki ilişkisinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Alanyazını incelendiğinde, engellilere yönelik öğretmen tutumlarının incelendiği çalışmaların yapıldığı gözlenmiştir. Sarı ve Bozgeyikli (2002) yaptıkları çalışmada Özel Eğitim dersi alan ve Özel Eğitim dersi almayan öğretmen adaylarının engelli olan öğrencilere ve özel eğitime yönelik tutumlarını karşılaştırmışlardır. Araştırmalarının sonucunda Özel Eğitim dersi alan öğretmen adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarının anlamlı düzeyde pozitif yönde farklılaştığını bulmuşlardır. Tavil ve Özyürek (2009) tarafından gerçekleştirilen diğer bir çalışmada panel tartışması yoluyla gerçekleştirilen özel eğitim öğretmen adaylarının tutumlarını değiştirmeye yönelik bilgilendirmenin tutumların olumlu düzeyde artmasını sağladığı, ancak yetersizliğe sahip bireylerle kurulan etkileşimin tutumların değişmesinde anlamlı bir etkisinin bu-

lanmadığı ortaya konmuştur. Bir başka araştırma ise Gürsel (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Gürsel (2006) yapıyı çalışmada Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü'nde lisans eğitimi alan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının olumlu yönde değişmesinde, engellilerle etkileşim kurdukları "Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor" dersinin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Altıntaş ve Şengül (2014) yaptıkları çalışmada özel eğitim dersinin kaynaştırmaya yönelik tutum ve kazanımlar üzerindeki etkisini incelemişler ve araştırma sonucunda özel eğitim dersi kapsamında yapılan uygulamaların, öğretmen adaylarının farkındalık düzeylerini ve engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde değiştirdiğini ortaya koymuşlardır.

Okulöncesi eğitim sürecinde görev alan öğretmenlerin engelli bireylere karşı olumlu tutumlara sahip olup iyi iletişim kurabilen bireyler olmasının, çocukların olumlu kişilik özellikleri kazanmalarında, olumlu benlik geliştirmelerinde ve ileriki akademik ve sosyal hayatlarında daha başarılı bireyler olmalarında büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Gök ve Erbaş, 2011). Alanyazında öğretmen ve öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının araştırıldığı çalışmaların sınırlı olduğu gözlenmiş, ancak çocukların kişilik ve karakter gelişiminde kritik öneme sahip okul öncesi eğitimi döneminde görev alacak olan Çocuk Gelişimi Programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının araştırıldığı çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Çocuk gelişimi programına devam eden öğrencilerin engellilere yönelik tutumları ne düzeydedir?
2. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin devam ettikleri sınıf düzeylerine göre engellilere yönelik tutumları farklılaşmakta mıdır?
3. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları mezun oldukları lise türlerine göre farklılaşmakta mıdır?
4. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları özel eğitim ile ilgili ders alma durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
5. Çocuk gelişimi programına devam eden öğrencilerin iletişim beceri düzeyleriyle engelli bireylere yönelik tutumları arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?

II. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

II. 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Korelasyonel modelde, değişkenler arasındaki ilişki ve bu ilişkinin düzeyi belirlenir (Fraenkel, Wallen &

Hyun, 2012). Korelasyonel araştırma yönteminde iki veya daha fazla değişkenin bir arada değişimini ve değişimin derecesini saptamak amaçlanır. Bu çalışmada da çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bir durum saptama çalışmasıdır. Bu nedenle Korelasyonel araştırma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

II. 2. Çalışma Grubu

Araştırmanın kapsamında 2018-2019 eğitim öğretim yılında Marmara Bölgesinde ve İç Anadolu Bölgesinde yer alan iki üniversitenin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulları'nda öğrenim gören 284 öğrenciye ulaşılmıştır. Fakat 25 öğrencinin ölçek maddelerine eksik cevap vermesi nedeni ile verileri değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuç olarak 259 veri ile analizler yürütülmüştür. Tablo 1'de ulaşılan ve ölçeği geçerli sayılan öğrencilerin demografik özellikleri ile ilgili sayısal dağılımlar verilmektedir.

Tablo 1: Çalışma Grubu Özellikleri

	Değişkenler	f	%
Cinsiyet	Kadın	246	95
	Erkek	13	5
Lise Mezuniyet Türü	Anadolu Lise	79	30,5
	Meslek Lisesi	121	46,7
	İmam Hatip Lisesi	23	8,9
	Diğer	36	13,9
Sınıf	1. Sınıf	111	42,9
	2. Sınıf	148	57,1
İletişim İle İlgili Ders Alma Durumu	Almış	97	37,5
	Almamış	162	62,5
Özel Eğitim İle İlgili Ders Alma Durumu	Almış	209	80,7
	Almamış	50	19,3
Toplam		259	100

Araştırma kapsamında toplam 259 çocuk gelişimi programı öğrencisinin ölçeği kabul edilmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak katılanların 246'sı (%95) kadın, 13'ü (%5) erkek; öğrencilerin 79'u (%30,5) Anadolu lisesinden, 121'ü (% 46,7) meslek lisesinden, 23'i (% 8,9) imam hatip lisesinden, 36'si (%13,9) diğer lise türlerinden mezun olmuştur. Öğrencilerin 111'i (%42,9) 1. sınıf, 148'si (%57,1) ise 2. sınıf öğrencisidir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin 97'si'i (%37,5) iletişim ile ilgili ders almış, 162'i (%62,5) almamıştır, 209'sı (80,7) ise Özel eğitim ile ilgili bir ders almış, 50'si (%19,3) almamıştır.

II. 3. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Yel-paze ve Türküm (2018) tarafından geliştirilen “Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği» ile Korkut- Owen ve Demirbaş- Çelik (2017) tarafından geliştirilen “İletişim Becerileri Ölçeği – Yetişkin Formu” kullanılarak toplanmıştır.

Korkut- Owen ve Demirbaş- Çelik (2017) tarafından geliştirilen “İletişim Becerileri Ölçeği – Yetişkin Formu” toplam 25 madde, 5 faktörden oluşmaktadır. Ölçekteki seçenekler ve seçeneklere ilişkin sınırlar; “Hiçbir Zaman” için 1, “Nadiren” için 2, “Bazen” için 3, “Sıklıkla” için 4 ve “Her Zaman” için 5 biçiminde sıralanmış ve puanlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada iletişim becerileri ölçeğinin geneli için hesaplanan Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır.

Uygulanan “İletişim Becerileri Ölçeği – Yetişkin Formu”nda her bir madde için alınabilecek en yüksek puan 5, en düşük puan ise 1’dir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 100’dür. Ölçekten alınan yüksek puan iletişim becerileri düzeyinin yüksekliğini göstermektedir.

Tablo 2. İletişim Becerilerine Yönelik Görüşleri Değerlendirme Ölçütleri

Değerlendirme Kriteri	Verilen Puanlar	Değerlendirme Aralığı
Hiçbir Zaman	1	1,00 – 1,80
Nadiren	2	1,81 – 2,60
Ara Sıra	3	2,61 – 3,40
Sıklıkla	4	3,41 – 4,20
Her Zaman	5	4,21 – 5,00

Yelpaze ve Türküm (2018) tarafından geliştirilen “Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği» toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5’lı likert türü dereceleme (1: Hiç, 5: Çok fazla) kullanılmıştır. Ölçek toplam 3 faktör, 34 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörler; “Duygu” 16 madde, “Düşünce” 10 madde, “Davranış” 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı “Duygu” alt boyutu için .88, “Düşünce” alt boyutu için .89, “Davranış” alt boyutu için .84 dür. Bu çalışmada Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum ölçeğinin geneli için hesaplanan Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .745 olarak hesaplanmıştır.

Uygulanan Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeğinde her bir madde için alınabilecek en yüksek puan 5, en düşük puan ise 1’dir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34, en yüksek puan 170’dir. Ölçekten alınan yüksek puan engellilere yönelik tutumun olumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Engellilere Yönelik Tutumları Değerlendirme Ölçütleri

Değerlendirme Kriteri	Verilen Puanlar	Değerlendirme Aralığı
Çok Olumsuz	1	1,00 – 1,80
Olumsuz	2	1,81 – 2,60
Orta	3	2,61 – 3,40
Olumlu	4	3,41 – 4,20
Çok Olumlu	5	4,21 – 5,00

II. 4. Verilerin Analizi

Araştırmacılar tarafından yeterli sayıda çoğaltılan veri toplama aracı, Çocuk Gelişimi programı öğrencilerine uygulanmıştır. Öğrencilerden toplanan verilerin analizi SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile yapılmıştır. Verilerin analizlerinde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Araştırma kapsamında uygulanan engellilere yönelik tutum ölçeğinden elde edilen verilerin dağılımının normal dağılım gösterip göstermediğini kontrol etmek için basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır, analiz sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	N	Min	Max	\bar{x}	ss	Kurtosis	Skewness
Duygu	259	1,00	3,94	2,31	.58	-.295	.512
Düşünce	259	2,60	5,00	4,15	.48	.138	-.910
Davranış	259	1,00	3,25	2,12	.35	.922	-.127

Tablo 4 incelendiğinde Skewness değeri -.91 ile .51 arasında, Kurtosis değeri ise -.30 ile .92 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Kurtosis ve Skewness değerleri -1.5 ile +1.5 arasında olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013).

Araştırmada betimsel analiz için betimsel istatistik tekniklerinden örneğin *frekans, yüzde ve aritmetik ortalamadan* faydalanılarak tamamlanmıştır. İki farklı alt grubu olan değişkenlere ilişkin farklılıklar araştırılırken *bağımsız örneklem t-testi*, ikiden fazla alt grubu olan değişkenlere ilişkin farklılıklar araştırılırken *tek yönlü varyans analizi* kullanılmıştır. Ayrıca çocuk gelişimi programı öğrencilerinin iletişim becerileri düzeyleri ile engellilere yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Pearson korelasyon istatistik tekniğiyle analizi yapılmıştır.

III. Bulgular

Araştırma kapsamında çocuk gelişimi programı öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile engellilere yönelik tutumları arasındaki bulgular aşağıda verilmiştir. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarına ilişkin yapılan analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumları

Alt Boyutlar	\bar{x}	ss	Anlam
Duygu	2,31	.58	Olumsuz
Düşünce	4,15	.48	Olumlu
Davranış	2,12	.35	Olumsuz

Analiz sonuçlarına göre çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları, duygu alt boyutunun aritmetik ortalaması ($\bar{x} = 2,31$), düşünce alt boyutunun aritmetik ortalaması ($\bar{x} = 4,15$), davranış alt boyutunun aritmetik ortalaması ($\bar{x} = 2,12$) olarak bulunmuştur. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları duygu ve davranış alt boyutlarında olumsuz, düşünce alt boyutunda olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Araştırma kapsamında çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	\bar{x}	Sd	df	t	p																				
Duygu	1. sınıf	111	2,28	,58	257	-,507	,613																				
	2. sınıf	148	2,32	,58				Düşünce	1. sınıf	111	4,18	,51	257	,802	,423	2. sınıf	148	4,13	,46	Davranış	1. sınıf	111	2,12	,36	257	-,018	,985
Düşünce	1. sınıf	111	4,18	,51	257	,802	,423																				
	2. sınıf	148	4,13	,46				Davranış	1. sınıf	111	2,12	,36	257	-,018	,985	2. sınıf	148	2,12	,35								
Davranış	1. sınıf	111	2,12	,36	257	-,018	,985																				
	2. sınıf	148	2,12	,35																							

Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından incelendiğinde duygu alt boyutunda [$t(257) = -,507$ $p > .05$], düşünce alt boyutunda [$t(257) = ,802$ $p > .05$] ve davranış alt boyutunda

[$t(257) = -.018$ $p > .05$] bulunmuştur. Başka bir ifade ile ölçeğin tüm alt boyutlarında öğrencilerin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Araştırma kapsamında çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının lise mezuniyet türleri açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi testi analiz sonuçları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Faktörler	Lise Türü	N	X	ss	F	P	Anlamlı Fark
Duygu	1.Anadolu Lisesi	79	2,34	,54	,758	,518	Yok
	2.Meslek Lisesi	121	2,32	,65			
	3.İmam Hatip Lisesi	23	2,30	,45			
	4.Diğer	36	2,17	,51			
Düşünce	1.Anadolu Lisesi	79	4,02	,47	4,213	,006	1-2
	2.Meslek Lisesi	121	4,25	,47			
	3.İmam Hatip Lisesi	23	4,06	,51			
	4.Diğer	36	4,16	,47			
Davranış	1.Anadolu Lisesi	79	2,13	,35	,432	,730	Yok
	2.Meslek Lisesi	121	2,14	,38			
	3.İmam Hatip Lisesi	23	2,09	,37			
	4.Diğer	36	2,06	,25			

Verilerin analizinden elde edilen bulgular incelendiğinde, çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının öğrencilerin lise mezuniyet türlerine göre düşünce alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Yapılan varyans analizi sonuçlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc analizlerinden Tukey HSD testi yapılmıştır. Tukey HSD testi 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılan ölçümlerde ve varyansların eşit olduğunda tercih edilen bir analizdir. Bu çalışmada da varyanslar eşit olduğu için Tukey HSD tercih edilmiştir. Yapılan Tukey HSD sonuçları sonucu Anadolu Lisesi mezunları ile meslek lisesi mezunları arasında engellilere yönelik tutum ölçeğinin düşünce alt boyutunda anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Düşünce alt boyutu puan ortalamaları meslek lisesi mezunlarının (4,24), Anadolu lisesi mezunlarına (4,02) göre daha olumlu bir tutuma sahip olduğu ifade edilebilir. Başka bir ifade ile meslek lisesi mezunu öğrencilerin engellilere yönelik düşüncelerinin Anadolu lisesi mezunlarına göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının özel eğitim ile ilgili ders alma durumları açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Özel Eğitim İle İlgili Ders Alma Durumlarına Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	\bar{x}	Sd	df	t	p
Duygu	Ders Aldı	209	2,30	,58	257	-,539	,591
	Ders Almadı	50	2,35	,60			
Düşünce	Ders Aldı	209	4,19	,45	257	2,604	,010
	Ders Almadı	50	3,99	,57			
Davranış	Ders Aldı	209	2,10	,36	257	-1,681	,094
	Ders Almadı	50	2,19	,34			

Tablo 8 incelendiğinde çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının özel eğitim dersi alma durumlarına göre düşünce alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür [$t(257)= 2,604$ $p<.05$]. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının duygu [$t(257)= -,539$ $p>.05$] ve davranış [$t(257)= -1,681$ $p>.05$] alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği ortaya çıkmıştır. Düşünce alt boyutunda özel eğitim dersi alan öğrencilerin puan ortalamaları (4,19), almayan öğrencilerin puan ortalamalarına (3,99) göre yüksektir. Bu nedenle düşünce alt boyutunda özel eğitim dersi alan öğrencilerin, almayan öğrencilere göre daha olumlu tutuma sahip oldukları ifade edilebilir.

Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile engellilere yönelik tutumları arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için .05 anlamlılık düzeyinde pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin İletişim Beceri Düzeyleri İle Engellilere Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

İletişim Becerileri Alt Boyutları	Engellilere Yönelik Tutum Alt Boyutları			
		Duygu	Düşünce	Davranış
Temel beceriler ve kendini ifade etme (TB-KİE)	r	,008	,237	,087
	p	,893	,000	,165
İletişime Özen Gösterme (İÖG)	r	-,045	,193	,011
	p	,473	,002	,856
İlişki kurmaya İsteklilik (İKİ)	r	-,163	,164	,022
	p	,008	,008	,724
Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim (EDSOI)	r	-,024	,275	,018
	p	,705	,000	,778
İletişim İlkelerine Uyma (İİU)	r	-,012	,192	,003
	p	,851	,002	,965

Tablo 9 incelendiğinde çocuk gelişimi programı öğrencilerinin iletişim becerilerinin iletişim kurmaya isteklilik alt boyut puanları ile engellilere yönelik tutumun duygu alt boyut puanları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

Analiz sonuçlarına göre çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının düşünce alt boyutu puanları ile iletişim becerilerinin temel beceriler ve kendini ifade etme, iletişime özen gösterme, ilişki kurmaya isteklilik, etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim, iletişim ilkelerine uyma alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının davranış alt boyut puanları ile iletişim becerilerinin temel beceriler ve kendini ifade etme, iletişime özen gösterme, ilişki kurmaya isteklilik, etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim, iletişim ilkelerine uyma alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>0,05$).

IV. Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin engellilere yönelik tutumları incelendiğinde duygu ve davranışlar boyutlarında olumsuz tutumlara sahip oldukları, düşünce boyutunda ise olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Çocuk gelişimi programı öğrencilerini düşüncedeki olumlu tutumlarını duygu ve davranış boyutuna aktaramadıkları söylenebilir. Alan yazında da belirtildiği gibi tutumlar, bireyin bilgi ve deneyimlerinden elde ettiği kazanımların zamanla eğilime dönüşmesi sonucu oluşmaktadır. Bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenleri içeren tutumların oluşabilmesi için uzun süre tutarlı bir biçimde

devam eden düşünce ve davranış eğilimlerinden söz edilmelidir. Araştırmada ortaya çıkan sonuca göre çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının bilişsel bileşeni içerdiği görülmektedir. Bu sonucu, çocuk gelişimi programında yer alan özel eğitim derslerinin yeterli düzeyde olduğu ve çocuk gelişimi programına devam eden öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının bilişsel boyutunu oluşturmalarında özel eğitim ile ilgili derslerin etkili olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Ancak engelliler hakkında sahip oldukları bilgi ve düşünceleri duygu ve davranış boyutuna aktarabilmeleri için engelli bireylerle etkileşimde bulunmak önemlidir. Bu nedenle bilgilendirici etkinliklerle birlikte engelli bireylerle etkileşimde bulunma fırsatlarının sunulması, öğrencilerin duygu ve davranış boyutunda da olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Nitekim alan yazında bu görüşü destekleyen araştırmalar mevcuttur. Örneğin Şahin ve Akyol (2010), hemşirelik ve tıp öğrencilerinin yetersizliği olan bireylere yönelik tutumlarına ilişkin yaptıkları araştırmada tıp öğrencilerinin engellilere yönelik daha olumlu tutumlara sahip olduklarını bulmuşlardır. Bunun nedeni olarak da, yetersizlik ve engel durumlarıyla ilgili tıp öğrencilerinin daha çok bilgiye sahip olduklarını ve eğitimleri süresince yetersizliği olan bireylerle daha çok etkileşime girmelerini öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla çocuk gelişimi programına devam eden öğrencilerin özel eğitim ile ilgili derslerde kazanmış oldukları teorik bilgileri duygu ve davranış boyutuna da aktarmaları için uygulamaya yönelik düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu durumun çocuk gelişimi programının iki yıllık ön lisans programı olması ve öğrenim süresinin tutum değişiklikleri için kısa olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde Sarı- Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak (2010), Hemşirelik Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesine yönelik yaptıkları çalışmalarında sınıf düzeyinin engellilere yönelik tutumları farklılaştırmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra Kargın ve Baydık (2002) yaptıkları Kaynaştırma Ortamındaki İşiten Öğrencilerin İşitme Engelli Akranlarına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi adlı çalışmalarında sınıf düzeyinin engellilere yönelik tutumları farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum engellilere yönelik tutumların incelenmesinde sınıf değişkeninin diğer değişkenler ile birlikte ele alınması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmada Çocuk gelişimi öğrencilerinin lise mezuniyet türlerinin engellilere yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir. Burada amaç farklı eğitim kurumlardan mezun öğrencilerin farklı eğitim geçmişlerine ve deneyimlere sahip olmaları durumunun engellilere yönelik tutumlarını etkilemesinin değerlendirilmesidir. Araştırmamızda Meslek Lisesi mezunu öğrencilerin engellilere yönelik düşüncelerinin Anadolu Lisesi mezunlarına göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun meslek lisesi mezunu öğrencilerin önceden özel eğitim dersi almış olabilecekleri ya da özel eği-

tim ile ilgili etkinliklere katılmış olma durumundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü çocuk gelişimi ön lisans programında okuyan öğrencilerinin öğrenci kaynağını büyük oranda meslek liselerinin çocuk gelişimi bölümleri sağlanmaktadır. Bu sonucun aksine Şahin ve Güldenoğlu (2013) engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında lise mezuniyet türlerinin engellilere yönelik tutumlar üzerinde etkili bir değişken olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının düşünce boyutunda farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Özel eğitim dersi alan öğrencilerin, özel eğitim dersi almayan öğrencilere göre daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuca göre özel eğitim dersleri, öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir. Bu araştırmanın sonuçları ile tutarlı olarak Alptekin ve Vural-Batık (2013) yaptıkları çalışmalarında özel eğitim dersinin engellilere yönelik tutumlar üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Şahin ve Güldenoğlu (2013) çalışmalarında özel eğitim ve kaynaştırma eğitimi hakkında verilen eğitimin çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla farklı çalışmalarda ortaya çıkan sonuç, bu çalışmada ulaşılan özel eğitim dersinin engellilere yönelik tutumları olumlu yönde etkilediği sonucunu desteklemektedir.

Çalışmada çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile öğrencilerin iletişim becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Burada amaç öğrencilerin farklı iletişim beceri düzeylerine sahip olmalarının engellilere yönelik tutum ile ilişkili olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin iletişim becerileri ile engellilere yönelik tutumun düşünce boyutu arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifade ile öğrencilerin iletişim becerileri yükseldikçe engellilere yönelik düşünceleri de olumlu olmaktadır. Sahip olunan iletişim becerileri, tutum ve davranışlarda belirleyici olmaktadır. Etkili iletişim becerisine sahip olan bireylerin kendilerine daha çok güvendikleri, daha girişken, daha sosyal ve etkilere açık olmaları sayesinde mesleğe yönelik tutumlarının da olumlu yönde etkilendiği belirtilmektedir. Bu bireyler, sadece belirli bir gruba karşı değil çevrelerindeki tüm bireylerle nitelikli, pozitif bir etkileşim içinde olma eğilimindedirler. Dolayısıyla iletişim becerisi yüksek olan öğrencilerin engelli bireylerle yönelik tutumlarının daha olumlu ve pozitif olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Tümkiye (2011) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin pozitif yönde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Yani iletişim becerisi arttıkça farklı durumlara ilişkin tutumlar da pozitif yönde değişkenlik göstermektedir. İletişim becerileri ile tutumlar arasındaki ilişki dikkate alındığında Tümkiye'nin (2011), öğretmen adaylarının iletişim becerisi ile mesleğe yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada ulaştığı sonuç bu çalışmadan elde edilen sonucu desteklemektedir.

Aşağıda bu araştırmadan ortaya çıkan sonuçlar maddeler hâlinde sunulmaktadır.

1. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının düşünce boyutunda farklılaştığı, öğrencilerin düşüncelerinin olumlu olduğu, duygu ve davranış boyutunda ise tutumlarının olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır.

3. Meslek lisesinden mezun olan çocuk gelişimi programı öğrencilerinin tutumlarının daha olumlu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

4. Özel eğitim dersi alan çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik öğrencilerin tutumlarının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmanın sonucuna göre özel eğitim dersi alan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının dersi almayan öğrencilerin tutumlarına göre daha olumlu bulunmuş olsa da özel eğitim derslerinin içeriğine uygulamaların da eklenmesi engellilere yönelik tutumların davranış boyutunda da olumlu yönde gelişmesini etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda şu önerilere yer verilebilir:

1. Sadece çocuk gelişimi programında değil, ön lisans ve lisans programlarına özel eğitim derslerinin verilmesi önerilebilir.

2. Araştırma sonucunda öğrencilerin iletişim becerileri yükseldikçe engellilere yönelik düşüncelerinin de olumlu olduğu görülmüştür. İletişim becerilerini geliştirecek dersler de programlarda yer almalı ve bu derslerin içeriği engelli bireylerle etkili ve nitelikli iletişim dikkate alınarak geliştirilebilir.

3. Öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının olumlu yönde değişmesi için sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler işbirliği içinde engellilere yönelik farkındalığı arttıracak panel, seminer gibi programları düzenleyebilir.

4. Farklı değişkenler ile engellilere yönelik tutumların ilişkisi, ileriye dönük çalışma yapılacak konular arasında önerilebilir.

Kaynakça

AJAY, K. M. and Parasa, A. (2017). Attitudes toward Persons with Disabilities: A Relationship of Age, Gender, and Education of Students. *The International Journal of Indian Psychology*. Volume 4, Issue,4.

ALPTEKİN, S. ve Vural-Batık, M. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4 (4), 18-34.

- ALTINTAŞ, E ve Şengül, S. (2014). Özel Eğitim Dersinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlar ve Kazanımlar Bakımından Değerlendirilmesi. *Kafkas Üniversitesi, e -Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), Aralık 2014.
- ANTONAK, R. F. and Livneh, H. (2000). Measurement of attitudes toward persons with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 22, 211-224.
- AU, K. W. and Man, D. W. (2006). Attitudes toward people with disabilities: A comparison between health care professionals and students. *International Journal of Rehabilitation Research*, 29(2), 155-160. doi:10.1097/01.mrr.0000210048.09668.ab
- BARNES, C. and Mercer, G. (2005), "Disability, Work and Welfare: Challenging The Social Exclusion Of Disabled Persons", *Work, Employment & Society*, 19 (3), 527-545.
- CÜCELOĞLU, Doğan. (1991). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EAGLY, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt, Brace & Jovanovich.
- FINDLER, L., Vilchinsky, N., and Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50, 166-176.
- FRAENKEL, J. R., Wallen, N. E., and Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th edition). New York: McGraw Hill.
- GİRGİN-AYKANAT, B. ve Balcı, S. (2015). "Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi," *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, S: 4.
- GÖK, G; Erbaş, D. (2011). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1), 66-87.
- GÜRSEL, F. (2006). Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor Dersi'nin öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 67- 73.
- HEIDER, F. (1977). *Psychologie der interpersonalen Beziehungen*. Klett: Deutschland.
- JOIREMAN, J. A., Needham, T., and Cummings, A. (2002). Relationship between dimensions of attachment and empathy. *North American Journal of Psychology*, 4, 63-80.
- KARGIN, T. ve Baydık, B. (2002). Kaynaştırma ortamındaki işiten öğrencilerin işitme engelli akranlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3 (2) 27-39.
- KORKUT-OWEN, F. ve Demirbaş-Çelik, N. (2017). Yetişkinlerde kişilik özelliklerine göre iletişim. 18-21 Ekim 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen I. Uluslararası Akademik Çalışmalar Kongresi'nde sözlü sunulan bildiri. <https://www.inescongress.com/> (Erişim Tarihi: 12.03. 2018).
- KRAJEWSKI, J and Flaherty, T. (2000). Attitudes of high school students toward individuals with mental retardation. *Mental Retardation*, 38, 154-162. doi:10.1352/0047-6765(2000)038

- NABORS, L., and L. Keyes. (1995). Preschoolers' reasons for accepting peers with and without disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities* 7: 335-355. doi: 10.1007/BF02578435.
- NUSSBECK, S. (2007). *Sprache-Entwicklung, Störungen und Intervention*. Kohlhammer GmbH. Stuttgart.
- ÖZYÜREK, M. (2010). Tutumlar ve Yetersizlikten Etkilenmişlere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi (8.Baskı). Ankara: Karatepe Yayınları.
- PETTIGREW, T. F., and Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751–783. doi:10.1037/0022-3514.90.5.751
- SARI, H. ve Bozgeyikli, H. (2003) Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Karşılaştırmalı bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 183-203
- SARI-YILDIRIM, H. Bektaş, M. ve Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 27.
- STACHURA, K. and Garven, F. (2007). A national survey of occupational therapy students' and physiotherapy students' attitudes to disabled people. *Clinical Rehabilitation*, 21(5), 442–449. doi:10.1177/0269215507073495
- ŞAHİN, F., ve Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.
- ŞAHİN, H. ve Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19, 2271–2279. doi:10.1111/j.1365-2702.2009.03088.
- TABACHNICK, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- TAVİL, Y. Z. ve Özyürek, M. (2009). Gerçekçi bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın özel eğitim öğretmen adaylarının engelli kişilere yönelik tutumlarının değişmesine etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(39), 265-276.
- TÜMKAYA, S. (2011). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin iletişim becerileri ile öğretmenlik tutumlarının incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 49-62.
- YELPAZE, İ. ve Türküm, A. (2018). Adaptation and Validation of Turkey Version of Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (14), 167-187. DOI: 10.26466/opus.377906. (Erişim Tarihi: 09.11. 2018).